

УДК 711

Сінкевич Оксана

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДРАМАТИЧНОГО
МИСТЕЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ ТЕАТРІВ ВОЛИНИ**

У статті висвітлена генеза архітектури театрів Волині в контексті формування національної ідентичності даного регіону. Проаналізовані умови, в яких зародилася і виникла традиція українського театру, особливості побудови його простору та організації дії. Особливо актуальною ця тема є, зважаючи на факт, що сьогодні в Україні не існує жодної театральної споруди (всі вони були побудовані за часів Російської, Австро-Угорської, радянської імперій, польського панування), що відповідала б засадам національної естетики і була б оригінальною, не подібною ні цілістю, ні складовими частинами на жодну наявну споруду.

Ключові слова: етнокультурний регіон, стаціонарний театр, театральна зала, тимчасовий театр, інтер'єр.

Sinkevych O. Peculiar features and nascence of drama art and theatre architecture in Volhynia

The article analyzes the origins of theatre architecture of Volhynia in the context of national identity in the region. The author analyzes the conditions of emergence of Ukrainian theater tradition, features of its space and the organization of action. This topic is particularly relevant taking into account the fact that today in Ukraine there is no theater buildings (all of them were built during the Russian, Austro-Hungarian and Soviet empires or Polish rule), which would correspond to the principles of national aesthetics, and would be original, not similar with either integrity or components to any existing building.

Keywords: ethno-cultural region, permanent theatre, theatre hall, temporary theatre, interior.

Синкевич О. Особенности формирования драматического искусства и архитектуры театров Волыни

В статье освещена генеза архитектуры театров Волыни в контексте формирования национальной идентичности данного региона. Проанализированы условия

в которых зародилась и возникла традиция украинского театра, особенности построения его пространства и организации действия. Особенно актуальна эта тема, если учитывать тот факт, что сегодня в Украине не существует ни одного театрального сооружения (все они были построены во времена Российской, Австро-Венгерской, советской империй, польского господства), которое отвечало бы принципам национальной эстетики и было бы оригинальным, не похожим ни целым, ни составными частями ни на одно существующее сооружение.

Ключевые слова: *этнокультурный регион, стационарный театр, театральный зал, временный театр, интерьер.*

У далекі часи давньослов'янських свят, обрядових ігор та дій і розпочалося формування перших засад просторової організації і розташування глядача-учасника дії відносно самої дії. Першими просторами цих дій були природні ландшафти – ліси, поля, гори. Для національного театрального досвіду в названих прикладах не є важливими просторові аспекти дії, що залежить від величезної кількості чинників – величини роду, родини, кількості учасників обряду, площі ареалу тощо, а якісні – ті, що характеризують зв'язки якісного рівня, через які можна зрозуміти, в чому полягала морфологія українського театралізованого видовища.

Перші згадки про театр на Волині належать до XVI ст. Іван Франко у своїй праці «Русько-український театр» пише: «Можна припустити, що основана около 1580 року перша греко-руська академія в Острозі була коли не першим, то все-таки в тім часі головним розсадником релігійної драми» [1]. Удалося з'ясувати також, що в 1726–1742 рр. в Острозі активно працював театр при єзуїтському колегіумі. 1726 року на його сцені йшла п'єса «З пошукань мудрості в трагедіях Едипа», а 1727 року – вистава «Про польського магната Болеслава Кривоту». Цей театр ставив твори лише латинською мовою. Існують архівні дані, що в князів Любомирських – власників міста Рівного – вже був театр, акторську трупу якого склали в основному обдаровані кріпаки. Наприкінці XVIII ст. поблизу свого палацу в Рівному князі Любомирські побажали закласти парк-сад. Як відомо, парк обрамляв величну споруду палацу Любомирських з південного боку. Паркові алеї прикрашали кам'яні статуї, альтанки, імітації руїн готичних споруд. Там діяв манеж і тимчасовий театр.

У період XIX–XXст. жителі волинських міст почали активніше долучатися до театрального мистецтва. Відомо, що перша стаціонарна споруда міського театру на Волині була зведена ще в 1809 році у Житомирі. У середині XIX ст. із занепадом поміщицьких господарств магнатські театральні трупи зникають. У другій половині XIX – на початку XX ст. у містах Волині розвивалося аматорське театральне мистецтво. З 90-х рр. XIX ст. до культурного життя волинських поселень активніше стали долучатися учні та вчителі місцевих навчальних закладів, представники не чисельної міської інтелігенції. Існували також аматорські колективи інших національностей – єврейські, польські, російські, чеські. Значний внесок у культурно-мистецькому житті Волині належав аматорам театрального руху, який плекався товариствами «Просвіта» [4].

Пожвавлення театрального життя припадає на початок XX століття. 2 лютого 1908 року у Рівному урочисто відкрився театр Зафрана, приміщення якого не збереглося. Власник, єврейський комерсант Лейб Зафран, назвав свою нову будівлю «концертним залом». Вона ззовні вирізнялася простотою – була без зайвих архітектурних прикрас. Гладкі стіни були оздоблені пілястрами й елегантним карнизом. Із коридору донизу, у глядацьку залу, вели кам'яні сходи. Тому партер театру був розміщений значно нижче «нульового рівня» навколишньої території. Це було зумовлено тим, що в ті часи заборонялося будувати будинки вище двох поверхів. Тому для збільшення простору зали рівень підлоги заглиблювався. Зала театру, округлої форми із чудовою акустикою, вміщала 17 лож, 18 рядів крісел у партері, два ряди на балконі і три – у галереї [3]. Приватний театр у стилі модерн нараховував 400 місць. Розташовувалася будівля на вул. Гоголівській (сучасна вул. С. Петлюри). Театр користувався великою популярністю серед рівнян, оскільки на його сцені виступали відомі на той час актори, які зі своїми театральними колективами здійснювали гастрольні поїздки. У театрі Зафрана проводились і головні міські урочистості. Як згадують очевидці, в театрі зробили гарне освітлення, розширили сцену, розкішно оформили лоджії-бенуари й вестибюлі, на першому поверсі працював ресторан «Театральний», звичайно тільки для німців. У червні 1944 року приміщення колишнього кінотеатру Зафрана було закріплене за Рівненським обласним державним театром. До закін-

чення війни його приміщення також було сильно пошкоджено і вже не відновлювалось [2].

У 1913 році на гастролі до Рівного приїхав мандрівний Єврейський театр Х. Гільдорфа, який згодом став стаціонарним рівненським театром і гастролував переважно по містечках Рівненського повіту. Цей колектив діяв до 1936 року, мав своє стаціонарне приміщення, перебудоване із синагоги на вулиці Замоквій. Цей будинок дотепер не зберігся. Місто Рівне було чи не єврейським центром Волині. Перед Другою світовою війною місцева єврейська громада налічувала 35 000 осіб. Тому в Рівне часто приїжджали гастролуючі театри: Варшавський єврейський театр Іди Камінської, Вільнюська трупа Бенціоли Вітлера, Нью-Йоркський єврейський театр, Київський державний єврейський театр та Львівський державний театр імені Шолом Алейхема. Усі названі колективи виступали в приміщенні театру Лейби Зафрана [2]. Це була епоха розквіту єврейської театральної культури на Рівненщині.

Театр залізничників був організований у Рівному 1925 року, який мав власне дерев'яне літнє приміщення в залізничному парку (тепер на цьому місці привокзальна площа і залізничний вокзал). Цей театр очолив емігрант із Росії антрепренер Олександр Бояров. Першою ним була здійснена постановка п'єси І. Лисенка-Кониш «Каторжник». У театрі на той час працювали актори А. Аршаров, І. Арбенін, Н. Данилова, а пізніше О. Сіверський, О. Муров, К. Петросян, В. Вікторський, які 1939 року ввійшли до трупи професійного Рівненського українського музично-драматичного театру з частиною акторів приватної антрепризи на чолі із Зінаїдою Кельчевською-Шликовою. Репертуар залізничного театру складався з п'єс М. Горького, А. Чехова, О. Островського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Карпенка-Карого. Постановки п'єс цим молодим робітничим театром були значним мистецьким явищем культурного життя міста. Однак 1926 року театр згорів. Частина акторів вступила до труп З. Кельчевської та антрепризи І. Поплавського, інші приєдналися до колективів В. Гриневського та О. Гояїнова. Ці професійні театри постійно гастролували Польщею [6].

Значним театральним центром у ХХ ст. був Луцьк. У 1916 році в самому замку за кошти військових збудували театр «Замок Любарта». Це був дерев'яний літній театр, в якому паралельно із виставами показували «живі картини» – тобто це був

ще й один із перших «електротеатрів» у Луцьку. 1920-х років у Західну Волинь прибула значна частина наддніпрянської політичної еміграції. У критичних умовах виживання в еміграції професійні актори організовували численні мандрівні театральні трупи. У 1922 р. актор Кам'янець-Подільського театру Микола Айдарів утворив у Луцьку театр «Відродження». На Волині діяли трупи М. Коморовського, Г. Березовського. Водночас тут виступали Український драматичний театр Івана Когутяка. 20-ті роки стали періодом театрального піднесення на всій території Волинського воєводства. Представником професійної драматичної сцени Волинського воєводства у 1924-26 рр. став польський міський театр ім. Словацького у Луцьку, створений на протипагу потужним російським драматичним колективом у Рівному. Театр Словацького мав своє окреме приміщення (сучасна вулиця Богдана Хмельницького, ляльковий театр), розраховане на 250 глядацьких місць. [5]

Волинський український театр М. Певного виник при луцькій «Просвіті» в 1928 р. як аматорський гурток, а 1930 р. перетворився у професійний театр. Волинський український театр під орудою М. Певного щороку розпочинав театральний сезон 1 жовтня. До кожного сезону актори готували новий репертуар у приміщенні українського клубу «Рідна хата» в Луцьку. «Рідна хата» розташовувалася на теперішній вулиці Кривий Вал – одній з давніх вулиць луцького середмістя, яка простягається від Набережної до вулиці Глушець, перетинаючи вулиці Богдана Хмельницького та Лесі Українки. Тут же відбувались прем'єри, звідси театр вирушав на короткий об'їзд місцевостей котрогось із ближніх повітів. Волинський український театр був, власне, театром пересувним, а найголовнішою причиною такого становища була відсутність власного приміщення. Театр виїздив на гастролі восени, а повертався до Луцька напровесні. Протягом кількох місяців театр відвідував не лише міста, а й більшість сіл Волині, кількість вистав переважала за сотню; кожен спектакль збирав від 100 до 450 глядачів, залежно від «театральної зали», бо часто роль такої зали і сцени відігравали пивні, парові млини, а то й великі клуні багатих господарств. Ці, здавалося б, несприятливі для гри акторів обставини, додавали театрові популярності і визнання, і не лише серед українського населення [7].

Давні театральні традиції має Житомир. Ще наприкінці XVIII ст. громадськістю міста неодноразово порушувалось питання про будівництво театру. У 1796 році Житомир став центром Волинської губернії. Житомир став одним із небагатьох міст України, в яких уже на початку XIX ст. існували театри. Відомо, що міський театр був заснований ще у 1809 році, де виступали переважно польські трупи. Для прикладу, в Одесі театр виник у 1803 р., у Києві – 1805 р., Полтаві, Кам'янці-Подільському – 1810 р. [5]. До найбільш відомих колективів належав театр із села Романів, що поблизу Житомира. Урочисте відкриття театру відбулося 1809 року на честь іменин Олександра І. Будівля театру була розташована на вулиці Великій Бердичівській, напроти виїзду на вулицю Пилипонську (пізніше перейменовану на Михайлівську). Театр був дерев'яний. Збудовано його було коштом громадян губернії. Театральне життя розвивалося досить активно, проте будівля після сорока років постійної експлуатації опинилася в такому стані, що вимагала не просто ремонту, а повної перебудови. 1842 року приміщення театру повністю згоріло під час пожежі. На початку п'ятдесятих років у Петербурзі випадково переплутали Київ із Житомиром і призначили помилково на побудову театру велику грошову суму. Завдяки цій помилці на вулиці Бердичівській з'явився новий будинок театру відомого російського архітектора і таємного радника Івана Штрומма. Новий театр було урочисто відкрито 6 жовтня 1855 року. Новий зал був з чудовою акустикою, ложами бенуара та бельєтажем, розрахований на 650 місць. До будівлі проклали вулицю, яку назвали театальною. Театр розташовувався на незначному підвищенні, до входу ведуть 9 сходинок, але раніше, при несприятливій погоді, до входу, який був оздоблений навісом можна було під'їхати каретою [3].

Наприкінці XIX ст. відбувався активний процес зародження та подальшого розвитку національних театрів народів, які проживали в Російській імперії, зокрема, українського, польського, єврейського. На пожвавлення розвитку міста в цілому і театального життя зокрема вплинуло будівництво вузькоколійки «Житомир-Бердичів», яка пов'язала місто з мережею Південно-Західних залізниць. У найбільш насичені театральні сезони в місті могли одночасно виступати по декілька колективів. Для цього використовувалися сцени у приватних літніх садах, у будинку

товариства взаємного кредиту, тощо.

У XIX–XX ст. жителі міст Волині мали змогу долучатися до театрального життя – приймали гастролуючі театри, мали свої професійні або аматорські колективи. Це пов'язано ще із тим, що Волинь свого часу мала найбільшу кількість в Україні приватно власницьких містечок, де магнати традиційно мали театральні трупи. Із занепадом поміщицького ладу актори переходили у професійні театри або створювали місцеві аматорські колективи. Більшість містечок мали пристосовані театральні приміщення та літні майданчики. У першій половині XX ст. всі вищеописані повітові міста мали по одному спеціалізованому театральному приміщенню та низку пристосованих приміщень (від гімназій до станцій пожежної охорони), а також літні театральні майданчики (що розміщувалися переважно у парках та приватних садибах).

Драматична діяльність довоєнного періоду (до 1939 р.) цього етнокультурного регіону була представлена великою кількістю національних театрів народів, що проживали на її території (українці, поляки, росіяни, євреї). Кожна національність мала свою ментальність, релігію, світогляд і саме театр став тою ланкою, яка сполучала строкатий натовп людей між собою за допомогою мистецтва. Як, наприклад, театр, що збудував єврей Л. Зафран згодом об'єднав у своєму залі людей різних національностей. На жаль, уніфікація та типізація архітектури радянського періоду й театральної архітектури зокрема, мала на меті стерти ознаки національної ідентичності не лише українців, але й інших народів. Пошук національної ідентичності в архітектурі потрібно розпочинати саме з театральної архітектури, тому що театр є відображенням культурного життя народу. Наявні театральні будівлі у волинському регіоні потребують термінової реконструкції та реорганізації не лише ззовні, але й повного переосмислення просторово-функціонального насичення і повинні відповідати запитам сучасного суспільства.

Література:

1. Жилінський І. Історія театрального мистецтва Рівненщини. – Рівне: Видавець О. Зень, 2009. – 660 с.

2. Кучерепа М. М. Український аматорський і професійний театральний рух на Волині (1921–1939 рр.) / М. М. Кучерепа, С. М. Степанюк // Вісн. Львів. комерц. акад. Сер. : Гуман. науки. Вип. 10 :

ювіл. зб. на пошану Степана Гелея / відп. ред. І. Копич, заст. відп. ред. А. Сова. – Л. : Львів. комерц. акад., 2011. – С. 350–359.

3. Прищепа О. П. Вулицями Рівного: погляд у минуле. – Рівне, 2006. – 223 с.

4. Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку ХХст. : монографія. – Рівне, 2010. – 287 с.

5. Проскураков В. І. Архітектура українського театру. Простір і дія : монографія. – Львів : «Львівська політехніка», 2001. – 564 с.

6. Степанюк С. М. Гастролі німецьких театральних колективів на території Волинського воєводства (1928–1932 рр.) / С. М. Степанюк // Іст. студії Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 4. – С. 78–84.

7. Степанюк С. М. Діяльність Волинського українського театру (1928–1939). – Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. – Львів : Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. – Вип. 17. – С. 320–327.